

Overzicht cultuurhistorische onderzoeken 2019

door Annemiek Jonker

In monumentenstad Kampen zijn dit jaar een aantal cultuurhistorische onderzoeken en restauraties uitgevoerd.

Een van de bakens van de stad stond anderhalf jaar lang in de steigers: de Biventoren. De toren is gerestaureerd door Bouwbedrijf Hanzebouw naar een restauratieplan van Bureau Delfgou.

Begin 2019 werden unieke muurschilderingen gevonden in het pand op de hoek Oudestraat 162/Houtzagerssteeg 3. Er is een waardestelling en conditieopname uitgevoerd door kunst- en interieurhistoricus de heer R. Harmanni en restaurator mevrouw R. Keppler. Ook de heer G.J. van der Schee, Bureau voor Bouwhistorisch Onderzoek, heeft een onderzoek uitgevoerd.

De gemeente Kampen liet dit jaar de cultuurhistorie van Brunnepe onderzoeken door het bureau Flexus, in samenwerking met mevrouw N. Mens. Dit rapport met een cultuurhistorische verkenning en waardestelling zal naar verwachting in de *Kamper Almanak* 2021 aan bod komen.

Baken van de stad gerestaureerd

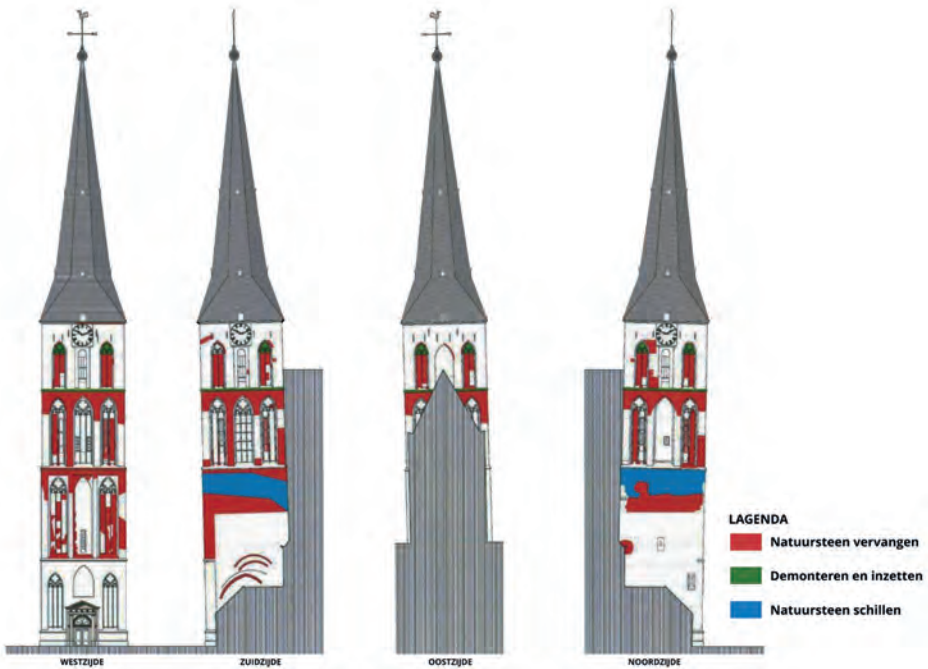
Al enige jaren is bekend dat de Biventoren verzakt en nodig toe was aan herstel. De gemeente Kampen is eigenaar van de toren en liet een restauratieplan door Bureau Delfgou uit Scherpenzeel opstellen. Bureau Delfgou is een veelzijdig architectenbureau met een brede specialisatie op het gebied van restauratie. Diverse experts adviseerden mee in het proces, zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Voor de uitvoering van het restauratieplan is bij de Provincie Overijssel een subsidie aangevraagd en de gemeente deed zelf ook een flinke duit in het zakje. Daarbij is de bouwhistorie van de toren onderzocht in 2019 door Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis.

Het restauratieplan omvatte niet alleen het herstel van de fundering van de toren, maar ook het herstel van schade die door de verzakking is ontstaan,

De Bovenkerk in de steigers.
Februari 2019.
Foto: Remy Steller.

onder andere aan de tufsteengevels. Na ontvangst van de subsidieaanvraag werden de aanbestedingsstukken gereedgemaakt. In het najaar van 2018 is samen met experts een aanvullende warme opname uitgevoerd. Dit is een gedetailleerde opname vanaf de steigers, waardoor de werkelijke staat van het tufsteen bepaald kon worden. Gezamenlijk is het daadwerkelijke schadebeeld van de gevels vastgesteld. Uit deze opname bleek dat er nog veel meer tufsteen vervangen moest worden. Er werd besloten om de hoeveelheid te vervangen tufsteen te verhogen van 95 vierkante meter naar 170 vierkante meter. In januari 2019 begon men in de bovenste geleding. Dat is de laatst toegevoegde verhoging van de toren, die plaatsvond in de periode 1563-1565. Die verhoging zou ertoe geleid kunnen hebben dat de toren al in de 17de eeuw stabiliteitsproblemen vertoonde. Een andere aanleiding kunnen veranderingen in de ondergrond zijn, bijvoorbeeld een wijziging in de grondwaterstand. Vervolgens werkten de voegers naar beneden tot in fe-

Gebrekekening uit het restauratieplan voor de toren van de Bovenkerk van Bureau Delfgou. Foto: Annemiek Jonker.

bruari 2020 de laatste hand werd gelegd aan de werkzaamheden. De entree en het houtwerk van de aanbouwen worden later dit jaar aangepakt. Na alle werkzaamheden staat de Boventoren er weer prachtig bij.

De drie wijzerplaten zijn verwijderd in januari 2019 en na restauratie op 24 juni 2019 weer teruggeplaatst. Na onderzoek is geconstateerd dat de wijzerplaat aan de noordzijde in 1807 is geplaatst. De andere twee zijn zeer waarschijnlijk in latere jaren vernieuwd. De wijzerplaten zijn opnieuw gecoat in de oorspronkelijke kleur staalblauw met vergulde cijfers. In één van de wijzerplaten zijn de nodige kogelgaten ontdekt. Deze worden niet gerepareerd, maar blijven bewaard als litteken uit het verleden.

Het puntje van de toren wordt afgesloten door een weerhaan, een torenkruis en een goudkleurige bol. Op 24 juni werden deze van de toren verwijderd om te worden gerestaureerd en op 23 september weer teruggeplaatst. De weerhaan was in de zomer al gerestaureerd en enige tijd tentoongesteld in het stadhuis. Het terugplaatsten was een hele happening. Een grote kraan blokkeerde het Muntplein waarop drie mannen op een klein plateautje stonden, middenin de harde wind. Met grote ijver en zorgvuldigheid deden ze hun werk.

De wijzerplaten worden weer teruggeplaatste. 24 juni 2019. Foto: *Brugnieuws*.

Na elke restauratie wordt een koker met brieven verstoppt in de ballon. In die brieven staat welke werkzaamheden zijn uitgevoerd. Zoals in 1878, toen de heer G. van Aalderink de ballon vernieuwde en B.J. ten Dam met zijn knecht G. Zegeling de haan opnieuw vergulde en de bliksemafleider 'nazag'. Of in 1963, toen de weerhanen van de Bovenoren, Nieuwe Toren en Buitentoren alle drie werden vernieuwd. Daarbij werd het torenkruis stevig vastgezet, omdat het bij hevige wind heen en weer zwaakte. Ondanks het beter vastzetten van het kruis waaide de haan tijdens de storm van 13 november 1972 van de toren af en is er in 1975 weer opgezet. Het muurwerk en de waterlijsten zijn in 1998-1999 gerestaureerd naar plannen van bureau Delfgou. Maar de grote vraag is nu: wat hebben wij in 2019 in de koker verstoppt? Daar komt de volgende generatie achter.

Unieke muurschilderingen

Begin 2019 zijn tijdens de verbouwing van Oudestraat 162-1/Houtzagerssteeg 3-1 unieke muurschilderingen ontdekt. Door het verwijderen van ste-

Muurschildering in het pand Oudestraat 162-Houtzagerssteeg 3. Foto: Remy Steller.

nen uit de nissen zijn ze in het zicht gekomen. Er is een waardestelling en conditieopname uitgevoerd door kunst- en interieurhistoricus de heer R. Harmanni en restaurator mevrouw R. Keppler. Ook heeft de heer G.J. van der Schee een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd, waarvan het rapport nog moet verschijnen.

Uit de waardestelling en conditieopname blijkt dat de muurschilderingen erg bijzonder zijn en dateren uit de tweede helft van de 14de eeuw.

In de nis met drievoudige spitsboog zijn beeltenissen van de heilige Maria Magdalena en de heilige Margaretha aangetroffen. Een derde heilige is op grond van het grote zwaard te identificeren als de heilige Catharina. Vooral de laatste twee waren in de Middeleeuwen zeer populaire heiligen. De vroegste muur- en gewelfschilderingen in Nederland dateren uit de 13de eeuw en zijn vooral aangetroffen in kerken. Over het geheel genomen zijn vondsten van muurschilderingen uit de 14de eeuw in Nederland in niet kerkelijke gebouwen uiterst schaars. Er zijn er een stuk of vier bekend. Dus we hebben weer iets zeer bijzonders in Kampen ontdekt.